

tartóssá a változás. Megújulni mindig az éppen adott és nehéz körülmények között kell. A *változásnak gyökeresnek és teljesnek* kell lennie, s ez csak akkor indul meg bennünk, *ha a saját belső nyomorúságunk* már annyira fáj, hogy elviselhetetlennek érezzük, és ez kényszerít arra, hogy helyzetünkön *minden erővel és értelmesen* változtassunk.

Albert Schweitzer egész könyve erről szól. Évek óta sürgető szükség, hogy könyvét *magyar nyelvre lefordítsák*, és minél többben alaposan megismerjék.

A *bioetika múltja, jelene és jövője tehát az embernek* - ennek a bonyolult, mégis egységes lelki természetű élőlénynek - *a belső fejlődéstörténete. Az etika az emberré, a teljes, egészséges emberré válásnak a filogenezeise* és - minden emberben újra lejátszódó - *ontogenezeise*. A hit aspektusából nézve ugyanez a folyamat az Isten teremtő akaratának, az Isten képének az emberben történő kiábrázolódásának a mind tökéletesebb megvalósulása. Az életben minden betegség és gonoszság az Isten képére teremtett ember elhajlásából származik, a természeti környezet pusztulása is. (Ez utóbbinak a megőrzése is már a Teremtésben kifejezett etikai parancs: „és lálá az Isten, hogy minden, amit teremtett vala, ímé igen jó.” (Móz 1,31). Ebből a megközelítésből is ismert a regenerálódás "technológiája".

Az *antropogenezis* sub specie aeternitatis - *üdvösségtörténet*: a saját nyomorúságára ébredt és a *személyes* megváltás ajándékát elfogadó ember újjászületése. Jövő mindig csak akkor kezdődik, amikor valaki, az új ember, *gyermek születik*, vagy valaki *Isten gyermekeként újjászületik*. Jó arra gondolni, hogy ez a megújító, újjászülető akarat természeti törvényként, tőlünk függetlenül akkor is munkál bennünk, amikor hitünk olykor elapad, megfárad.

5.

Befejezésül még személyesebbre fordítom a szöveget. Nekem szemernyi kétségem sincs afelől, hogy bennünk mindannyiunkban! *mérhetetlen energiák* rejlenek. Azonban azt is megtapasztaltam már, hogy ezeknek mozgósítása, építő hasznosítása csak az emberségünk naponta folytatott *küzdelen* árán lehetséges. Ebben a küzdelemben a magam felfogását, amely egyszerre ad életem szabadságát és cselekvő rendbe alakuló értelmét. Az *ember tragédiájának* következő soraiban tudom összefoglalni:

„Legyen hát célod: Istennek dicsőség,
Magadnak munka. Az egyén szabad
Érvényre hozni mind, mi benne van.
Csak parancs kötvén le: szeretet.”

Rókusfalvy Pál

Irodalom

- Gaizler Gyula: *A bioetika alapkérdései* (Magyar Bioetikai Alapítvány, Budapest, 1997.)
II. János Pál pápa: *Evangelium Vitae* kezdetű enciklikája. (Szent István Társulat, Budapest.)
Jung, Carl Gustav: *Gegenwart und Zukunft* (1957) Gesammelte Werke, Bd.10. (Olten, 1981.)
Rókusfalvy Pál: *Az etika mélylélektani alapjai* In: Emberré válni - embernek maradni. (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 80-91. old. 1994.)
Schweitzer, Albert: *Kultur und Ethik* (C.H. Beck Verlag, München, 1981.)

Ki a teológus?*

Korreferátum Nagybocksai Vilmos "A heidelbergi disputáció ökumenikus jelentősége" című előadásához

Ajánlás:

Ajánlom ezt a tanulmányt Johannes R.-nek, egykori barátomnak, annak reményében, hogy Luther e műve segítségével érthetővé válik számára az *opus alienum* és az *opus proprium*, valamint az *ira severitatis* és az *ira misericordia* teológiai megkülönböztetése, s talán elfogadja, hogy az az ítélet valóban Őerte született.

Tisztelt Hallgatóság!

Vállalom annak kockázatát, hogy első hallásra talán bombasztikusnak tűnjék az, amivel korreferátumomat kezdeni szeretném: lutheránus egyházunk életében teológiailag és egyháztörténetileg is *jelentős* esemény, hogy Luthernak *A heidelbergi disputáció* című 1518-as munkája *Nagybocksai Vilmos* fordításának és *Csepregi Zoltán* lektorálásának köszönhetően magyar nyelven első ízben megjelent, s hogy e néha emlegetett, de szinte alig ismert munka megbeszélése céljából ma este néhányan itt összegyűlekeztünk.

E rövid kis írás teológiai jelentőségére *Walther von Loewenich* *Luthers Theologia Crucis*, először 1929-ben megjelent könyve irányította a figyelmet, s e munka nem kis szerepet játszott az I. világháború utáni Luther-reneszánszban is. Loewenich könyvének kéziratos házi fordítása idehaza a negyvenes évek végén készült el *Muntag Andor* és *Gáncs Aladár* fordításában. A hetvenes években e házi fordításnak igen nagy hatása volt az akkori teológus ifjúság körében, különösen is szeretném kiemelni *Véghelyi Antal* jelenlegi szolnoki lelkész nevét, aki az elmúlt években, évtizedekben számos fórumon, többek között a Luther Szövetség által szervezett első (és sajnos eddig még utolsó) csákvári Luther-olvasótáboron 1992 októberében igen emlékezetes előadást tartott a kereszt teológiájáról. Fordításában meg is jelent Luthernak e témába vágó prédikációja *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* (Magyar Luther Füzetek 6).

Walther von Loewenich munkájához hasonló jelentőségű az oxfordi teológus *Alister E. McGrath*

*Elhangzott a Magyarországi Luther Szövetség budapesti tagozatának ülésén, 1999. április 6-án.

1985-ben kiadott munkája: *Luther's Theology of the Cross*. (Oxford, Basil Blackwell). McGrath Luther "teológiai áttöréséről" beszél, s Luther teológiai fejlődését vizsgálja, azt a folyamatot, amiképpen a középkori hagyománytól Luther eljutott a "kereszt teológiá"-jáig a *theologia crucis*-ig. Örömteli dolog, hogy a könyv ötödik, teológiailag legsúlyosabb fejezete magyar nyelven is megjelent a *Protestáns Szemle* 1993/2-es számában Bogárdi Szabó István fordításában. (81-100. old.)

Ugyancsak örvendetes, hogy a *Credo* legutóbbi 1999/1-2. számában olvasható Kari Kopperi finn professzor "Az arany szabály" című, 1998 szeptemberében egy finnországi diakóniai konferencián tartott előadása, amely gondolatmenetét *A heidelbergi disputáció* 28. tézisére építi. Ez a tézis radikális különbséget tesz emberszeretet és az isteni szeretet között: "Isten szeretete nem megtalálja, hanem megteremtí az, ami számára szeretetre méltó. (A tanulmányt a szerkesztő, Hafenschér Károly fordította le.)

Végezetül szintén a közelmúltban egy amerikai lutheránus professzor, Gerhard O. Forde (Luther Seminary, St. Paul, Minnesota) írt egy könyvet *A heidelbergi disputáció*-ról, s erre az elmúlt év decemberében Csepregi András hívta fel a figyelmemet. A könyv címe: *On Being a Theologian of the Cross. Reflections on Luther's Heidelberg Disputation, 1518*. (William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, Cambridge, U.K., 1997). A könyv címét magyarul így adnám vissza: "Ki a kereszt teológusa? Gondolatok *A heidelbergi disputáció*-ról." A fenti előzmények után Nagybocksai Vilmos fordításának alapos újraolvasása, valamint Forde professzor könyvének tanulmányozása 1999 nagyhatén igazán lelki-teológiai épülésemre szolgált, s ebből a nyereségből szeretnék valamit átadni a Luther Szövetség ma esti összejövetelén megjelent hallgatóságának. A következőkben nemcsak Forde nézeteit mutatom be, hanem annak segítségével saját gondolataimat is megfogalmazom.

Korreferátumom három kérdésre keresi a feleletet: 1) Mi *A heidelbergi disputáció* szerkezete? 2) Ki a teológus? 3) Hogyan lehetünk a kereszt teológusává?

1. Mi *A heidelbergi disputáció* szerkezete?

A heidelbergi disputáció negyven tézist tartalmaz, huszonnyolcat a teológia, tizenkettőt a filozófia területéről. Forde könyvecskéje csak a huszonnyolc teológiai tézisre koncentrál. Hangsúlyozza, hogy egy tökéletesen megkomponált szerkezetet figyelhetünk meg a huszonnyolc tézis felépítésében. A szerkezet két tartópillére az első és az utolsó tézis: az első Isten törvényéről, az utolsó Isten szeretetéről szól. A tézisek sajátos paradoxonokra épülnek, ami már Pál apostol teológiájában is megfigyelhető (ld. az I. Korintusi levél elejét), s néhány tézis "párban" fogalmazódik meg, egymást komplementer módon kiegészítik. Lutherre - mint erre egyébként Gerhard Ebeling klasszikus könyve (*Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*. Magyar Luther Könyvek 6, Budapest, 1997) rámutatott - az "antitetikus", az antitézisekre, ellentétpárookra építő gondolkodás jellemző: filozófia-teológia, betű-lélek, törvény-evangélium, cselekedet-hit, szabadság-szolgátság, világi birodalom - Isten

országa, rejtőzködés-kinyilatkoztatás, keresztthalál - megdicsőülés, *theologia gloriae* - *theologia crucis* stb.

Forde *A heidelbergi disputáció*-t a bevezető gondolatok után négy szerkezeti egységben tárgyalja:

I. A jócselekedetek problémája (1-12. tézis)

II. Az akarat problémája (13-18. tézis)

III. A nagy választóvonal: a dicsőség útja vagy a kereszt útja (19-24. tézis)

IV. Isten munkája bennünk: a hit igazsága (25-28. tézis)

A bevezető fejezetekben Forde rámutat arra, hogy miért is kellett e könyvet megírnia: Véleménye szerint nem az a baj, hogy ma nem beszélnek a kereszt teológiájáról, hanem az, hogy rosszul beszélnek arról. A kereszt teológiája szentimentalizálódott, amikor teológiai végiggondolás nélkül divat lett szenvedésről, áldozatról, Isten szenvedéséről beszélni. A szavak eredeti jelentését kifecamították, a teológiai nyelv felhígult, amikor divatos modern szellemi áramlatok hatására csak "áldozat"-ról és "terápiá"-ról beszélünk, s a hit nyelvének alapfogalmai, mint "bűn", "törvény", "ítélet", "harag", "halál", "elvesztés", "ördög", "kárhozat" szalonképebb fogalmakkal helyettesítődtek. A kereszt teológusa azonban nem hígítja a nyelvet, a dolgot annak nevezi, ami. A bűn:bűn, az ördög:ördög, a kárhozat:kárhozat. Csak ennek elfogadása esetén nyer értelmet a bocsánat, a megváltás, az üdvösség. Mindennek megértésére a kereszt adja meg a helyes perspektívát: a világot, a sorsunkat a kereszt segítségével szemléljük és értjük meg.

Ha a "kereszt teológiájá"-ról beszélünk, arról, hogy *crux sola est nostra theologia*, akkor a "kereszt" szó természetesen mint "rövidítés" (gyorsírás), sűrített szimbólum értendő, ami magába foglalja a megfeszítet és feltámadt Jézus Krisztus teljes történetét ("narratívá"-ját), beleértve az ószövetségi előkészületeket, Jézus feltámadását és megdicsőülését is. Fontos itt az Ószövetség szerepét kiemelni: a "kereszt teológiá"-jának legtöbb hivatkozott igéje az Ótestamentumban található (pl. Ex 33,18-23 [Isten háta], Deut 32,39-42 [összezúzó és gyógyító] 1 Sám 2,6-7 [Az Úr megöl és megelevenít, Anna éneke], Ézs 28,21 [Isten szokatlan tettei, rendkívüli munkája], Ézs 45,15 [rejtőzködő Isten], Ézs 53 [szenvedő szolgálat, ill. a bűnbánati zoltárok].)

A kereszt egyszerre jelenti Istennek a bűnre adott válaszát (a bűn büntetését), s egyszerre a bűntől való megváltást is. Ezért mondhatta Pál apostol, hogy a keresztől való beszéd botrány a zsidónak és bolondság a görögnek.

A kereszt teológiája támadó, "offenzív" teológia, mert nemcsak a bűnt támadja, hanem a bűnös ember *teológiáját* is. Azt támadja, amit a vallásban a legjobbnak tartunk: a teológiát. A kereszt teológiája ezért polémikus jellegű: azt próbálja leleplezni és kimutatni, hogy az ember saját teológiájával miként takarítja, miként rejt kegyes homlokzat mögé hitetlenségét. A kereszt teológiája állandó harcban van a dicsőség teológiájával.

2. Ki a teológus?

Eddig a "kereszt teológiájá"-ról beszéltünk, de

Fordé joggal figyelmeztet bennünket, hogy Luther sohasem dolgozta ki a "kereszt teológiáját". Tudjuk, Luther nem volt szisztematikus, dogmatikus gondolkodó, hanem kommentárokat, prédikációkat, alkalmi építő írásokat és polémiákat írt leginkább. Problémákban és nem rendszerekben gondolkodott. De így számára az első és az utolsó kérdés mindenben az Istenkérdés, illetve a bűnös ember megigazulásának a kérdése volt.

Tehát Luther nem teológiát "írt", még kevésbé teológiai rendszert épített, de minden kérdéshez úgy nyúlt, hogy közben ízig-vérig teológus volt. A *heidelbergi disputáció*-ban sem a "kereszt teológiáját" állította szembe a "dicsőség teológiájá"-val, hanem a "kereszt teológusá"-t a "dicsőség teológusá"-val. (Fordé rá is mutat az első amerikai kiadás félrefordítására: ahol a fordító a 19-20. tézisekben helytelenül "theology of the cross"-ról, ill. "theology of glory"-ról szól: a későbbiekben ezt javították "theologian"-re.)

De hát ki is a teológus? Gondolkodjunk együtt erről a kérdésről! Semmiképpen sem kizárólagosan az, aki erről szóló akadémiai diplomával, tudományos fokozatokkal rendelkezik, vagy aki hivatásszerűen űzi a "mesterséget", vagy a névkártyájával így jelenik meg a közvélemény előtt. Rosszul gondolkodik az, aki a teológust egy vallásos nép elitjeként látja. Ideális esetben természetesen a nyáj, az egyház vezetője, a pásztor lenne a teológus, akire hallgatnak, és akinek a hangja után mennek a vezetettek. De ez már sajnos régóta nincs így, s napjainkban a legkevésbé. Kialakult aztán egy olyan szemlélet, hogy az egyház vezetője, a püspök igazgassa, vezesse csak a népet, s majd a teológus ad tanácsot, támogat. - vagy szerencsétlenebb esetben: bírál. Ma, akik nem karriert kacsingatnak, hanem "jó" (azaz igaz) teológusok szeretnének lenni (s bizony kisebbségben vannak ilyenek), inkább az utóbbi szerepet töltik be. Vagyis: a püspök a "király" és a teológus amennyiben lojális - akkor "főpap", amennyiben bírál - "próféta". Igen ám, de még ez a modell (teológia, mint ellenzékiesség és prófétaság) is valami "elit" szerepet, látható, vagy láthatatlan *rangot* jelent! Helyén van-e a teológus ebben a szerepben? Épp itt van a bökkenő. Luther szerint a kereszt ezt a "rangot" is lerombolja, mai szóval: "dekonstruálja".

Ki hát akkor a teológus? A válasz Fordé szerint nagyon egyszerű: mindaz, aki valamiképpen gondolkodik és beszél Istenről. ("Being a theologian just means thinking and speaking about God." 10.old) Ezt úgy is szoktuk fogalmazni: "minden hívő teológus". De talán tágíthatjuk a kört: minden hívő, kérdező, kételkedő, sőt hitetlen is lehet teológus, ha őt az Istenkérdés, ittlétünk értelme, eredete és célja szenvedélyesen foglalkoztatja, s ha a premisszáik között számára Istennek van helye. (Ha nem lenne helye, akkor filozófus lenne, nem teológus). Tehát a templomot takarító Mária néni ugyanúgy lehet teológus, mint a pogány barátom, akivel az Istenkérdésről vitatkozom. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy mindenki "jó" teológus: vannak igenis "rossz" és "jó" teológusok is! (Erre majd a 3. pontban fogok kitérni!)

Ebből az is következik, hogy nem feltétlenül teológus az, akit talán sokan annak tartanak, aki magát annak mondja, vagy annak hiszi. Fordé egyik professzorát idézi, aki ezt mondta: "Sokszor előfordul, hogy azok, akik teológiával kezdenek foglalkozni, kudarcot vallanak, akik viszont teljesen visszautasították ezt a feladatot, azok lesznek igazán teológusok ("Those who take up the task of theology sometime come a-cropper, but those who refuse the task altogether will most certainly do so." 11.old) Hát nem erről szól - többek között - Jézusnak a két testvéréről szóló példázata? (Mt 21, 28-32)

Hát nem erről szól az egyház története? Hogy mindig is voltak sokan "hivatalosak", de kevesen a "választottak"? Hogy akik a teológiát sokszor fiatalon és lelkesen választották hivatásul, azok előbb-utóbb, "érett fejjel" mégiscsak *tulajdonképpen mások*: ha a közéletbeli tehetségük kerekedett felül, akkor politikusok vagy diplomáták, ha intellektuálisan képezték magukat, akkor professzorok, nyelvészek, bölcseleők, történészek, pszichológusok, szociológusok, ha pedig a gyakorlati képességük érvényesülhetett, akkor menedzserek, szervezők, vállalkozók, média-szakemberek lettek. Így zárójelben - főleg önmaguk előtt - megmaradtak azért teológusnak, de szívük már régen nem azon „csüng”, amiért annak idején pályájukat választották. Azért "változtak", azért változott identitásuk, mert nem "jó" teológusok voltak. Nem a kereszt teológiájának, hanem a dicsőség teológiájának az útját járták. A kereszt nem "keresztelte" pályájukat, nem rombolta le újra és újra az "igaznak" vélt teológiájukat.

Hogyan lehetünk, vagy maradhatunk a "kereszt teológusai" Luther szerint? Ez vezet el korreferátumunk harmadik pontjához.

3. Hogyan lehetek a kereszt teológusa?

A kereszt teológusa állandó polémiában él a dicsőség teológusával. Talán úgy is fogalmazhatnánk - noha Luther ezt tudomásom szerint így nem mondja ki - : minden teológusban küzd a kereszt teológusa a dicsőség teológusával. A "hit szép harc" és "az élet koronája" az, ha a teológus a kereszt teológusává válik.

Mindennek megvilágításához *A heidelbergi disputáció* III. részéhez "A nagy választóvonal"-hoz (19-24. tézisek) fordulunk, s kihagyjuk az I. részt a jöcselkedetetről, a II-at az akaratról és (sajnos) az utolsót is, az Isten szeretetéről szólót.

Nézzük először a sokat vitatott 19-20. téziseket, amelynek lehetőleg pontos visszaadásába nemcsak a magyar fordítók bicskája törött bele.

Először a latin szövegeket hozom, majd Nagybocskai Vilmos eredeti fordítását, ezután a nyomtatásban megjelent lektorált változatot (Csepregi Zoltán Véghelyi Antal javaslatát vette figyelembe), utána megadom Véghelyi, majd Bogárdi Szibó és végezetül saját magam fordítási javaslatát is. Szeretném előrebocsátani: egyik sem tökéletes, beleértve a sajátomat s az általam ismert angol fordításokat is.)

Latin:

19. *Non ille digne theologus dicitur, qui invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, Intellecta conscipit.*

20. *Sed qui visibilia et posteriora Dei per passionem et crucem concepta intelligit.*

Nagybocskai Vilmos (eredeti változat):

19. *Nem az nevezhető méltán teológusnak, aki az*

Isten látható dolgait az ő teremtett műveiből következtetések segítségével próbálja megérteni

20. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki meglátva megérti Istennek látható és későbbi (egyben később megvilágosodó) műveit, amelyeket ő szenvedések és a kereszttel végzett el.

Nagybocskai Vilmos (nyomtatásban megjelent, Csepregi-Véghelyi által revideált):

19. Nem az nevezhető teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogva szemléli.

20. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a "hátát" a szenvedésekben és a kereszttel szemlélve fogja fel.

Véghelyi Antal:

19. Nem az a méltó arra, hogy teológusnak nevezessék, aki Isten láthatatlan dolgait, azok által, amik alkotva vannak, megértve szemléli,

20. Hanem, aki az Isten látható dolgait és az Isten hátát a szenvedések és a kereszttel szemlélve megérti.

Bogárdi Szabó István:

19. Nem az méltó a teológus névre, aki az Isten láthatatlan dolgait úgy fogja fel, amint azok a teremtettségben észlelhetők

20. Hanem az, aki Istennek látható és visszfényben látott dolgait a szenvedések és a kereszttel fogja fel.

Fabiny Tibor:

19. Nem az a méltó a teológus névre, aki Isten láthatatlan dolgait a teremtettségben értelemmel szemléli,

20. Hanem az, aki Isten látható dolgait és hátulsó részét mint árnyékát a szenvedések és a kereszttel szemlélve érti meg.

Természetesen az általam készített fordítás felhasználta az összes eddigit, valamint két angol változatot is. A kérdéses és sokat vitatott *posteriora* szó magyarázatához lásd a *Corrigenda*-ban Nagybocskai Vilmos jegyzetét a 4. oldalon!

Mielőtt azonban elvesznénk filológiai finomságok tárgyalásában, lássuk csak, miről is van szó!

Ki is az a "dicsőség teológusa", aki nem méltó a teológus névre, s ki a "kereszt teológusa", aki méltó a teológus névre?

3.1. A "dicsőség teológusa"

A középkori teológia (a tomizmus!) az *analogia entis* elvére épült. Vagyis a filozófia az alap, s erre épül a tudományok királynője, a teológia. (Luther *A heidelbergi disputáció* végén a "talpáról a fejére" állítja a középkori tomista filozófiát, s megrendíti ezzel a teológia arisztotelészi megalapozását.)

Vagyis, ha a középkor világgépének megfelelően minden szépen egymásra épül (létezők nagy láncolata, hierarchia stb.), akkor a teremtésben minden indirekt módon a teremtőre utal: *Omnis mundi creatura/ quasi liber et pictura nobis est et speculum/ nostrae vitae, nostrae mortis, nostri status, nostrae sortis / fidele signaculum.*" (12. század Lille-i Alanus). A középkori filozófia úgy vélte, hogy a teremtésben végső soron minden Istenre utal, vagyis az analógia segítségével megismerhetjük Istent. Tehát a titkok "mögé" láthatunk, a kereszttel is csak emberileg,

érzelmileg rendülünk meg, de mögötte "látjuk", fel fogjuk Isten csodálatos cselekedeteit. Mindezt hangsúlyozta a *via positiva* teológiai hagyománya.

Luther szerint ez gyökeresen téves út, a kereszttel ugyanis nem "transzparens", nem láthatunk át rajta, hanem a kereszttel Isten láthatóvá tette, hogy mit tett miattunk és értünk. Ha megkerüljük a kereszttel, akkor a látásunkban van a hiba, nekünk igenis látni, szemlélni kell Krisztus szenvedését. (Ld. Luther említett prédikációját: *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* MLF 6.) Sokan rámutattak (például McGrath), hogy Luther teológiai gondolkodása a *via negativa* hagyományából táplálkozott.

3.2. A kereszt teológusa

A kereszt "megfordítja" az eleve rossz látásunkat. A dicsőség teológusaként fordított optikában láttuk a dolgokat: a rosszat jónak, a jót rossznak, a bolondságot bölcsességnek, a bölcsességet bolondságnak gondoltuk.

A kereszt teológusa nem akar a kereszt "mögé" látni, számára a kereszt nem transzparens, hanem tükör: ez vagy Te, ezt tettem Érted - mondja az Isten a kereszttel szemlélő embernek. Mózes is a dicsőség teológusa akart lenni, akárcsak Zebedeus fiai Jézus esetében. Isten Mózeshez egyszerre volt kegyelmes (mert valamit mégis megmutatott magából!) és ugyanakkor - s ezt Forde is hangsúlyozza! - meg is alázta. Mert csak a láthatót és a *posterior*-t mutatta magából (ezt a szót használja a Vulgata Ex 33:23-ban. ("Hátulról meglátsz engemet, de orcámat nem láthatod", Károli, kb. új ford. is).

Időzzünk egy pillanatra a *posteriori* (Ex 33:23) magyarázatánál. Három modellt vázolok:

a.) Az elsőt Hertz főrabbi Tóra-kommentárjában olvashatjuk: „Ha Isten elvonul – esetleg tűz alakjában – Mózes vércive lesz egy 'sziklahasadékban'. Így nem látja az 'arcát', teljes megnyilvánulását az isteni kisugárzásnak, csak 'hátulról', az utósugárzását. Természetesen nem lehet e szavak misztériumába teljesen behatolni, amelyek az isteni természet magas igazságait próbálják kifejezni. Ebből a részből azt a tételt vezetik le, hogy egyetlen élőlény sem láthatja Isten arcát, azaz nem foghatja fel az Ő örök lényegét, csak 'hátulról', működése után utólag tekintve, a tőle kiinduló hatások és benyomások alapján ismerhetjük meg Őt. Mint ahogy a hajó, amidőn átszeli az Óceán vizét és hullámsávot hagy maga mögött, úgy ismerhető fel Isten is az emberiség történelmében, az emberi lélekben hagyott isteni nyomokon és hatásokon" *Mózes öt könyve és a Hástárak II. Exodus* 389. old. Első kiadás: 1939, utánnyomás: Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.

b.) Nagybocskai Vilmos eredeti értelmezése és fordítása is közel áll a fentiekhez: magyarázata szerint "hátrábbjaimat, "hátrahagyott" ill. "ez után következő műveimet", vagyis a nagypéntek után a feltámadást kell érteni. Isten titokzatos, érthetetlen dolgait ugyanis csak később, utólag érthetem meg. Az „utólag” történő megértést a hermeneutika a *sensus plenior* fogalmával fejezi ki. (Lásd erről *A keresztény hermeneutika kérdései és története* című könyvem 70-72. oldalát, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998.)

c.) Bámmennyire is közel áll hozzáim Nagybocskai

Vimos javaslatát, egy merész értelmezési megoldás lehetőségét is indokoltak vélem. Talán vállalhatjuk Luthernek szépítés nélküli, sohasem szégyenlős magyarázatát. Arról van szó ugyanis, hogy az Úr nemcsak *kítüntetett* Mózeset, hanem *meg is alázza* amikor a *posteriori*-t mutatja meg neki. Hiszen ha csak "titkokat tárt volna fel" neki, akkor a dicsőség teológusává tette volna! Igenis, a Lutherra jellemző bátor, s bizony offenzív, szinte blaszfém kép azt is sugallhatja, hogy a kíváncsiskodó Mózesnek Isten a "hátsó", profán részét, s nem a szakrálisat, az orcáját mutatta meg. S ezt szemlélhetjük a kereszten is: a mocskot, a bűnt, a fertelmességet. Ezt mutatja meg nekünk az Isten. De ebbe a mocskokba, a tőle nem várt "szokatlan dologba" (Ézs 28,21), az *opus alienum*-ba (balkezebe) beleréji annak ellentétét, a minket szerető és megmentő irgalmát, az *opus proprium*-ot, a jobbkezt. Mindez csak a hívő szemlélőnek tárul fel. Csak a hit ismeri fel Isten szőnyűsége ítéletében az ő megmentő irgalmát. Isten körlehetetlen haragja (*ira severitatis*) mögött az ő könyörületes haragja (*ira miserecordiae*) rejtőzik! (Ld. McGrath magyarul, 85. old) Erről az isteni "rejtőzéstől" szól a már idézett Luther-prédikáció: I. Krisztus szenvedése rémületbe ejt, II. Krisztus szenvedése megvigasztal.

Erről szól a 21. tétel magyarázata is:

A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszti teológusa azt mondja, amit a valóság.

Vigyáznunk kell arra, nehogy a kereszti teológiája "negatív dicsőség teológia" legyen! Nehogy önmagában dicsőítsük a szenvedést! A szenvedés önmagában rossz. A kereszti a dicsőség teológusából akar minket a kereszti teológusává tenni. Megromlott látásunkat, hamis optikánkat 180 fokos fordulattal akarja elmozdítani. Ami lent volt, most fent lesz, ami fent, az lent, ami jó volt, az rossz lesz, ami rossz, az pedig jó. Mindeközben Isten "kísért" (*Anfechtungen*), megaláz és porba dönt minket. Igen, éjfélnapot okoz nekünk, de amikor a kereszti "megtámad" bennünket, passzívan el kell viselnünk. Ez a mi passziónk. Kedves példám, Shakespeare *Lear* királyát hadi idézzem itt: Learnek meg kell örülnie ahhoz, hogy értelmes legyen, Gloucesternek meg kell vakulnia, hogy lásson. (Éz a paradox látásmód nagyon hasonló Luther teológiájában és Shakespeare művészetében.) Vagyis meg kell halnunk ahhoz, hogy élhessünk, hogy megláthassuk: a dolog az, ami ("what a thing is", "Thou art the thing



itself-Lear) Isten önmaga ellentétébe rejtőzködik el: *deus absconditus contrario suo*. Dicsősége rejtett a kereszti gyalázatában. Luther odáig is elmegy, hogy kimondja: Isten ördöggé lesz, s a pokolra visz azért, hogy mi a mennybe mehessünk. *Opus proprium* rejtett az *opus alienum*-ban! Nem mögötte, hanem abban!

A dicsőség teológusa saját vallásosságától felfuvalkodik, megkeményedik. Érvényes ez az ún. "nagy" teológusokra és a szuperkegyesekre egyaránt. A valási "vágy" is lehet valami csillapíthatatlan kívánság. Forde szerint nincs különbség a szuperhívő vágyakozása és az alkoholista között. Mindégyiket valami emberi, tehát alulról jövő (és az most teljesen mindegy, hogy az "nemes" vagy "nemtelen"), de mégiscsak, *emberi vágy* mozgatja.

A kereszti azonban közbeavatkozik, "interveniál". Nem enged, hogy akár a perverz, akár a vallásos "egom" növekedni tudjon. Ha engedek az egomnak (beleértve a vallásos egot is!), akkor lecsúszok a kereszti teológusának útjáról és észrevétlenül a dicsőség teológusának útján találom magam. Ám ha a keresztre nézek, akkor az közbelép, „interveniál”: megöli bennem az emberit. S ez vezet el oda bennünket, hogy meg kell halnunk ahhoz, hogy újjászülethesünk. Nem csak egyszer, hanem újra és újra, mert az ego állandóan újratemelődik. (Lásd ehhez a 21. tézis magyarázatát.) Luther szerint az igazi halál a haláltól való rettegés vagy lelki lélelem. A fizikai, úgynevezett valóságos halál csak játék ehhez képest. Ha legyőztük az igazi halált, akkor az új életre nyílik meg a lehetőségünk. Erről az új életéről, Isten bennünk való munkájáról, a hit igazságáról szól a IV. rész (25-28. tézis).

A mérnöki pontossággal megkomponált teológiai tézisek az első pillérrel, Isten törvényével kezdődtek, s az utolsó 28. tézissel érnek véget: "Isten nem megtalálja, hanem megteremti azt, ami számára szeretetre méltó, az ember szeretete viszont abból fakad, hogy valamit szeretetre méltónak talál."

Erről az isteni teremtettségre szól *Karl Kopperi* a *Credoban* megjelent már említett cikke. Bevezetésképpen csak egy mondatot szeretnék idézni, ami Luther magyarázatából különösen megragadott engem:

"Azért válnak széppé, ugyanis a bűnösök, mert szeretetben részesülnek, s nem azért részesülnek szeretetben, mert szépek."

Fabiny Tibor

